

Повторни прояви на насилие

Национален доклад за България

Съдържание

- Дизайн на изследването
- Резултати от изследването
- Основни изводи

Дизайн на изследването

Цели на изследването

Целта на изследването е да разбере поведението на младежи с повторни прояви на насилие на възраст 14 – 18г., настанени в специализирани институции в България, Австрия и Испания, както и да опише съществуващите програми за превенция и интервенция на младежкото насилие, за да очертае ефективните начини за борба с повторните прояви на насилие при децата под 18г.

Изследователски въпроси

- Какви са факторите, които оказват влияние върху повторните прояви на насилие?
- Как държавата разбира и третира феномена чрез законовата и нормативна уредба и услугите насочени към младежи с прояви на насилие?
- Какви са представите и нагласите на младежите, настанени в специализираните институции към проявите на насилие и какво е възприятието им за услугите и мерките, които са им били предложени/наложени от държавните институции?
- Доколко са ефективни резидентните услуги за прекратяването на прояви на насилие у настанените там деца?

Основни понятия

- **Насилие:** В това изследване приемаме дефиниция за насилие, която е близка до определението в Световния Доклад за Насилие и Здраве и до антисоциалното поведение на Диагностичното и Статистическо Ръководство на Менталните Разстройства (DSM), а именно - умишленото използване на физическа сила или власт, реално или като заплаха, срещу себе си, друг човек, група хора или общност или срещу собственост, което води до или е много вероятно да доведе до нараняване, смърт, психологическа травма, проблем с развитието, лишаване или щети.

Основни понятия

Типове насилие, които са обект на изследването:

- **Междупersonностно насилие** – различни форми на агресия, упражнени върху друг човек или група хора
- **Автоагресия** – насилие, насочено към собствената личност; самонараняване; опит за самоубийство
- **Насилие срещу собственост** – разрушаване на собственост, вандализъм, кражба с взлом или употреба на насилие

Основни понятия

Общественноопасно поведение: деяние, което разкрива от обективна страна белезите на престъпление, но може да бъде извършено, както от наказателноотговорно дете (непълнолетно), така и от наказателнонеотговорно дете (малолетно или освободено от наказателна отговорност непълнолетно лице).

Противоправно поведение: деяние, което нарушава заповеди и забрани, установени изрично в правни норми.

Отклоняващо се поведение: поведение, което устойчиво и последователно се отличава съществено от научно възприетото за нормално за възрастта му, като застрашава или уврежда развитието му, независимо дали извършеното е противоправно или не.

Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са повторните прояви на насилие, а предмет на интерес са санкционирани от държавата актове на насилие от страна на младежи – такива, които се разпознават и описват от държавните институции (отчитат се от националната статистика и органите, които работят в областта на младежкото насилие) и срещу които държавата има целенасочена политика за превенция и/или интервенция.

Обект и предмет на изследването

Предмет на изследването са непълнолетни, настанени във ВУИ – тъй като през техния опит и жизнена траектория се разкриват факторите, обуславящи рецидивиращи прояви на насилие, начинът, по който реагират системите на детско агресивно поведение чрез интервенциите (услуги и възпитателни мерки), които се прилагат с цел повлияване на общественоопасното поведение и могат да се направят изводи за ефективността на практиките за работа по превенция и противодействие на младежкото насилие.

Методология

Настоящото изследване използва **качествени методи**, които позволяват да се разберат социалния контекст, социалните механизми и процеси, свързани с младежкото насилие, факторите, които влияят на проявите на насилие на непълнолетни, с които могат да се анализират законите и регулациите по отношение на извършителите, както и да се оценят съществуващите услуги за превенция и интервенция при прояви на насилие от деца под 18 г.

Методология

Проучването съчетава няколко взаимодопълващи се метода за събиране и анализ на информация:

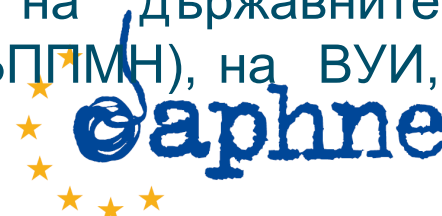
- Деск ризърч (събиране и анализ на вторична информация)
- Анализ на закони и регулаторни механизми
- Качествено изследване, използващо биографичен метод сред деца, извършители на насилие, настанени в специализирани резидентни институции
- Качествено изследване сред родители на деца с прояви на насилие, настанени в резидентни институции
- Качествено изследване сред експерти и професионалисти, работещи в сферата на детското и младежкото насилие

Извадка

- Изследването сред деца, извършители на насилие, настанени в специализирани резидентни институции бе проведено с 12 деца (6 момчета и 6 момичета) на възраст от 14 до 18 години с различни прояви на насилие включващи междуличностно насилие, насилие, свързано със собственост и автоагресия.
- Изследване сред родители на деца с прояви на насилие, се осъществи с 4 родители на деца между 16-18 години, настанени в специализирани институции (ВУИ) или с наложени други мерки по ЗБППМН.
- Изследване сред професионалисти, работещи в сферата на детското и младежкото насилие включва 10 дълбочинни интервюта и 1 мини-фокус група със специалисти, представители на държавните институции (ДАЗД, ОЗД, МОН, ДПС, ЦКБППМН, МКБППМН), на ВУИ, на НПО.

Период на провеждане

- Изследването се проведе в периода май – ноември 2013 г. в България, Австрия и Испания при сходни условия, със сходна целева група и единна методология.

Ограничения на изследването

- Ограничения, произтичащи от метода на изследване;
- Ограничения, свързани с обекта и предмета на изследване;
- Ограничения, произхождащи от избора на конкретните ВУИ;
- Ограничения, произтичащи от подбора на участниците, мястото и начина на провеждане на интервютата с младежите и родителите

Резултати от изследването

Обща картина

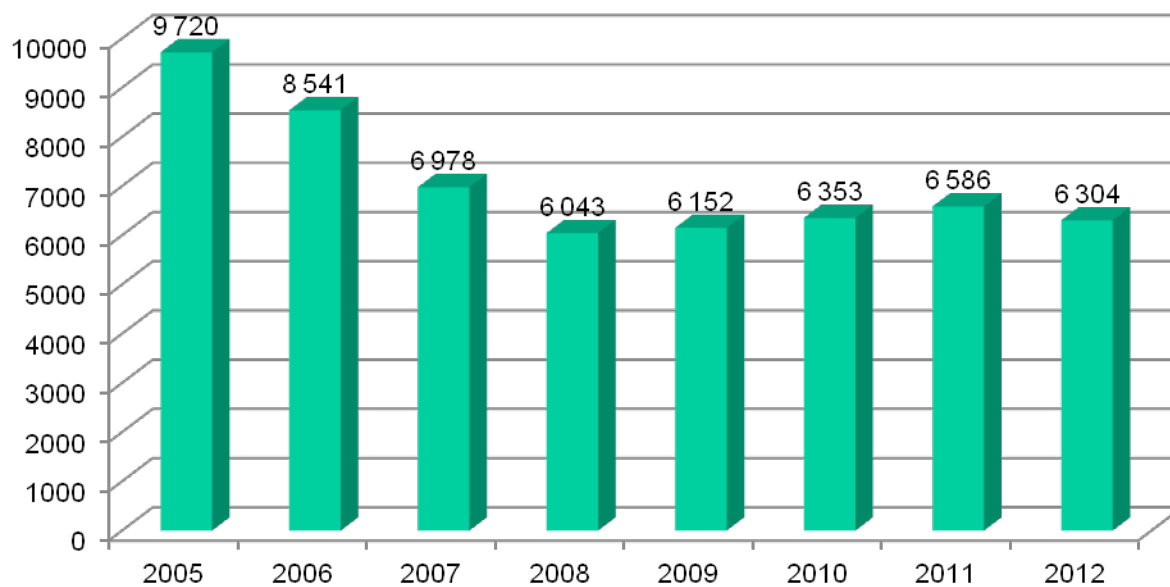
Санкционираните от държавата повторни прояви на насилие се дефинират в нормативните документи, в националната статистика и статистическите данни на държавните органи, работещи в областта на младежкото насилие в голямата си част като престъпления. Изключение правят проявите на автоагресия, за които липсва ясно определение и системно събиране на данни.

Престъпления, извършени от деца

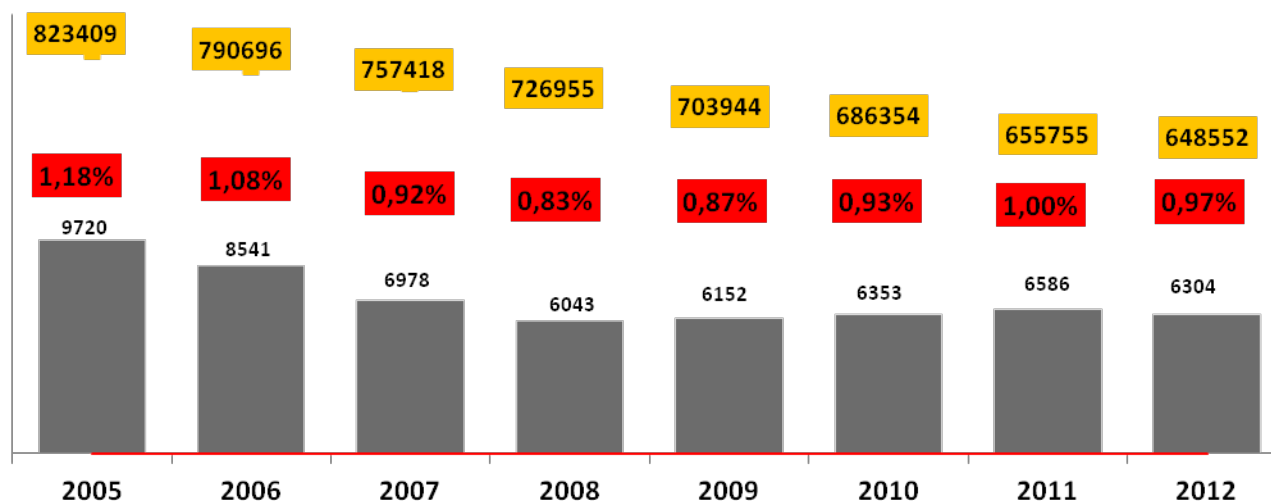
Деца, извършители на престъпления

Престъпления, извършени от деца

Малолетни и непълнолетни извършители на престъпления, към общият брой деца

- Деца, извършители на криминални деяния/престъпления
- Брой деца на възраст от 8 до 17 години - общо
- Дял на извършилите криминални деяния/престъпления, към общия брой деца

Престъпления, извършени от деца

Години	Общо разкрити престъпления извършени от лица от всички възрастови групи	Извършени от малолетни	Относителен дял %	Извършени от непълнолетни	Относителен дял %	Общо извършени от малолетни и непълнолетни	Общ относителен дял %
2005	83577	3845	4.60	11038	13.20	14883	17.80
2006	70233	2766	4.00	9883	14.00	12649	18.00
2007	69054	2189	3.16	8203	11.88	10392	17.01
2008	65137	1941	2.98	6549	10.05	8490	13.03
2009	57984	1769	3.10	5904	10.18	7673	13.20
2010	58977	1522	2.28	6537	11.01	8059	13.66
2011	57821	1618	2.80	6534	11.30	8152	14.10
2012	43043	1487	3.45	5219	12.13	6706	15.58

Типове престъпления

	2008	2009	2010	2011	2012
Деца, извършители на престъпления - общо	6043	6152	6353	6586	6304
Убийство (довършено)	7	11	9	9	2
Телесна повреда	266	351	263	338	269
Блудство	84	62	72	73	70
Изнасилване (довършено и опит)	14	18	27	12	23
Унищожаване и повреждане на имущество				338	343
Грабеж	237	315	319	317	223
Кражба - общо	3907	3601	4033	4157	3827
Противозаконно отнемане на МПС	147	132	147	70	68
Хулиганство	454	460	449	358	356
Престъпления, свързани с наркотици	203	180	217	244	277
Други	724	1022	817	670	845

Профил на децата, настанени в СПИ и ВУИ

- Децата постъпват в СПИ и ВУИ основно от семейна среда (67%), 28% са т.нар. институционализирани деца, т.е. такива, които са настанени в СПИ и ВУИ от специализираните институции за грижа (2012г.);
- Най-честите причини за настаняването на младежите са кражби, бягства, повреждане на имущество, агресивно поведение
- По-голямата част от децата настанени във ВУИ са с две и повече възпитателни дела

Фактори, водещи до повторни прояви на насилие

Фактори, водещи до повторни прояви на насилие

Използвайки жизнените разкази на младежи с рецидивиращи прояви на насилие, изследването откри четири основни групи рискови фактори, които влияят върху феномена младежко насилие:

- 1) състояние на семейната среда;
- 2) личностни характеристики;
- 3) приятелска среда
- 4) макросоциални, отнасящи се до обществената ситуация.

1) Семейната среда

Семейната среда създава условия за прояви на насилие чрез:

- **емоционалния дистрес, в който поставя децата** - нестабилна среда, липса на грижа, внимание, любов, подкрепа, сигурност и предвидимост
- **поведенческите модели, които задава** - конфликтни взаимоотношения, липса на търпимост към чуждо мнение, разрешаване на неразбирателствата със скандали, физическа разправа

Всички снимки са използвани с илюстративна цел и са взети от <http://www.gettyimages.com/>

2) Личностни характеристики

На личностно и емоционално ниво, честите прояви на насилие са израз на чувствителност и **обидчивост** на децата в резултат на травматичен опит в семейството, на липса на комуникационна култура, **трудности със себе-контрола**, на **ниска търпимост към фрустрация**, към различно мнение и критика.

Насилието е комплексен емоционален отговор на негативен опит от стигматизиране и отхвърляне от страна на общността, както и на висока **избухливост** и реактивност идващи от специфика на характера. Към това се добавя и **нестабилната самооценка** и постоянната необходимост от себеутвърждаване и признание от връстниците.

3) Приятелска среда

Негативното влияние на приятелската среда се случва по два типологични случая:

- средата ги увлича и те променят своето поведение, спрямо нейните стимули, следвайки предложените агресивни и общественоопасни поведенчески модели;
- средата ги отхвърля и те реагират с насилие.

3) Макросоциални фактори

Макросоциалните фактори, които оказват влияние на младежкото насилие се отнасят до **криза на моралните норми**, на институциите, на **манталитетни особености в отношението към детето** (незачитане на личността на детето), на **социално-икономическо положение** в страната и висок процент на хора, живеещи в бедност, **медийна среда, която толерира насилието** и представя агресивните модели на поведение като привлекателни и успешни.

**Представи и нагласи на
младежите, настанени в
специализираните
институции към проявите
на насилие**

Представи и нагласи на младежите, настанени в специализираните институции към проявите на насилие

За децата, настанени във ВУИ **проявите на насилие са по-скоро стил на общуване**, отколкото единични случаи, които могат да се проследят като време и контекст. Щом емоциите „изкипят“ те реагират с вербална или физическа агресия на човека, който „ги е ядосал“. Най-често това са връстници - приятелите, с които общуват ежедневно, с които „се скарват“, познати от населеното място, „които ги дразнят“, съученици, които „ги обиждат“ или нападат, понякога това са възрастни - учители, с които имат „скандал“, родители, срещу които „се настройват“.

Представи и нагласи на младежите, настанени в специализираните институции към проявите на насилие

Като цяло те **не изпитват вина и не съжаляват** за тези „инциденти”, защото чувстват, че са били засегнати в тази ситуация и е трябвало да реагират. В последващи такива ситуации, те действат по същия начин.

Когато тези случаи станат обект на вниманието на институциите и инспектор от ДПС, представител на МК или социален работник говори с тях за това, те не само **обвиняват другия участник в „инцидента”** за провокирането на това поведение у тях, но и **се възмущават, че представителите на институциите не ги разбират и не взимат тяхната страна.** Тази тяхна интерпретация на случващото се подкрепя усещането им, че светът е враждебен и не могат да очакват разбиране и подкрепа.

Система(и) за работа с младежи с прояви на насилие

Система(и) за работа с младежи с прояви на насилие

Младежите с прояви на насилие са обект на вниманието и грижата на няколко системи – система за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, система за закрила на детето, съдебна система, полицейска система. Тези **системи работят паралелно**, тъй като липсва ясно и подробно законово регламентиране на координацията и взаимодействието им, което затруднява работата на институциите в най-добър интерес на детето.

Оценката на професионалистите

Всички интервюирани в рамките на изследването професионалисти определят **актуалната система** (или системи) за предотвратяване и противодействие на отклоняващо се и общественоопасно поведение (в това число и на повторните прояви на насилие) като **неефективна**, поради:

- паралелната работа на множество системи без необходимата координация;
- остаряла и неработеща нормативна база;
- практиките на една или друга система (на борба с противообществените прояви или на закрила);
- формалност при работата с младежите;
- липса на специализация;
- недостиг на кадри;
- лошо финансиране.

Основните проблеми на системата, според професионалистите

Според професионалистите, в системата **липсва гъвкавост**, а възможностите за превенция и интервенция (като услуги и мерки) са много ограничени.

Има много **малко услуги**, приложими за деца с отклоняващо се поведение, няма специално разработени такива за деца с прояви **на насилие** (в национален план), възпитателните мерки по ЗБППМН са със спорна ефективност.

Въпреки почти единодушното разбиране, че проблемите на децата произтичат от семейната среда, **работата със семействата е силно подценена**.

Програми в училищата има (разработени от МКББМН или ДПС), но те са основно **информативни**. Реално подкрепа за деца с отклоняващо поведение в тяхната училищна среда не се осъществява.

Услуги и мерки, насочени към младежи с прояви на насилие

Услуги, насочени към младежи с прояви на насилие

Услуги,
предоставяни
от **ОЗД**

- Психологически консултации за детето и/или семейството
- Услуги за повишаване на родителския капацитет
- Център за обществена подкрепа
- Комплекс за социални услуги за деца и семейства

Услуги,
доставяни от
МКБППМН

- Обществен възпитател
- Консултативен кабинет
- Психологически консултации
- Работилници, културни и спортни дейности за деца в риск от (повторни) прояви на насилие към МКБППМН,
- Беседи в училище

Услуги,
осигурявани
от **ДПС**

- Индивидуална работа с младежи с прояви на насилие, водени на отчет в ДПС
- Беседи в училище

Мерки, насочени към младежи с прояви на насилие

Резидентните услуги

Резидентните услуги за деца с прояви на насилие, отклоняващо се и общественоопасно поведение са необходими, но действащите СПИ и ВУИ имат нужда от сериозно реформиране.

Критики към работата на ВУИ и СПИ се отнасят до:

- прекаления фокус върху образованието и недостатъчната социална работа с децата;
- твърде дългия престой на младежите в интернатите;
- недостатъчно систематичната работа с младежите с цел прекратяване на проявите на насилие и придобиване на умения за независим живот;
- липсата на работа със семействата на децата, настанени във ВУИ и СПИ и липсата на връзка между постигнатото от детето в институцията и реалността на неговата социална среда;
- недостатъчната методическа подкрепа и обучение на персонала;
- изолираните места, на които се намират институциите;
- недостига на ресурси – финансови, материални и човешки.

Резидентните услуги

Като **ефективни елементи** от работата на ВУИ и СПИ специалистите определят:

- извънкласните дейности (когато ги има);
- формиране на професионални компетентности (когато се постига необходимото ниво на подготовка);
- живот и дейности в малки групи (когато такива са обусловени);
- менторна система (когато има реално действаща такава);
- активно участие на младежите в определянето на правилата в институцията или групата, в което живеят (когато мнението на децата наистина се взема под внимание при взимането на решения);
- психологическа терапия (когато има такива и тя се прилага систематично и целенасочено).

Възприятието на децата за услугите и мерките, насочени към тях

Възприятие за подкрепата от **УЧИЛИЩНАТА ИНСТИТУЦИЯ**:

Много от интервюираните деца изпитват разочарование от своите учители в училище, тъй като смятат, че те не са проявили разбиране към тях или дори са били инициатори на конфликт помежду им, който е ескалирал до проява на насилие от тяхна страна и се е стигнало до незаслужени негативни последици за детето и никакви последици за учителя.

„Имах скандал с една учителка, защото тя почна да ме обижда и това ме ядоса много и стана малък побой, инцидент. Защото независимо, че е на работа, няма право да ме удря и да ме обижда. Тя ми посегна и след това се наложи аз също да действам. Вината естествено я хвърли върху мен, за да не се засрами пред колегите си” (Момиче, 17г.)

Възприятието на децата за услугите и мерките, насочени към тях

Възприятие за помощта от ОЗД:

Мненията на децата за социалните работници, които са работили с тях са противоречиви. Децата оценяват професионалистите, които работят с тях най-вече по това доколко чувстват, че те се ангажират с тях, доколко ги приемат, разбират и търсят начин да им съдействат. Някои деца са изградили близки отношения със социалните работници и им се доверяват, други считат, че в ОЗД не възприемат техните проблеми достатъчно сериозно, и въпреки че имат много възможности да им помогнат, не им оказват нужната подкрепа.

„Много пъти съм си споделяла мнението с нея, но просто няма ефект. Тя има възможности да говори с много хора, да направи много неща за мен, но просто уважава другите хора, не мен” (Момиче, 17 г.)

Възприятието на децата за услугите и мерките, насочени към тях

Възприятие за надзора на **ДПС**:

Много от интервюираните деца говорят с уважение за своя инспектор и оценяват неговата подкрепа.

„Ние с моя инспектор сме много близки” (Момче, 14г.)

„Моята инспекторка е много добра, добре се държи с мен, казва ми много неща за мое добро, да не правя глупости. Ние и сега говорим с нея. За ваканциите говорим” (Момиче, 15г.)

Възприятието на децата за услугите и мерките, насочени към тях

Възприятие за мерките на **МКБППМН**:

Като цяло децата оценяват хората от МКБППМН като „добри хора”, с „добри намерения” към тях, но които не познават и не разбират живота им, мотивацията им, нуждите им и съответно не биха могли истински да им помогнат.

Младежите, участвали в изследването, описват възпитателните мерки като поредица от опити някой да им „каже нещо”, да „направи нещо”, за да промени поведението им, които не са имали голямо значение за тях и не са оказали ефект върху последващите им постъпки.

„Викаха ме на консултации, говореха ми, казваха ми да не правя така, че ще дойде момент, в който ще съжалявам много и ще ми е гадно. Аз им обещавах, обещавах, но не си спазвах обещанията” (Момиче, 18г.)

Възприятието на децата за услугите и мерките, насочени към тях

Възприятие за настаняването във ВУИ:

Децата приемат настаняването им във ВУИ като важно събитие и разделителна линия в живота им. Всички интервюирани младежи споделят, че са приели много трудно това решение и са изпитвали силни негативни чувства, свързани с отделянето им от приятелската им среда, от семейството им, от познатото им обкръжение. Много деца приемат настаняването си във ВУИ като начин да платят за провиненията си. За тях то е наказанието, което трябва да изтърпят за своите „грешки“.

„След като съм направил тези грешки, си нося наказанието за тях, нямам нищо против. След като не мога да го променя вече това, което се е случило” (Момче, 16г.)

Престоят във ВУИ

Интервюираните младежи определят като **ПОЛЗОТВОРНИ** за тях следните елементи от престоя си във ВУИ:

- **структурата и реда**, които дава ВУИ и които позволяват на младите хора да придобият усещане за контрол и подреждане на собствения им живот;
- **доверителните отношения с възпитателите**, които им дават усещане, че са приети и значими, както и задоволяват нуждата им от внимание;
- **извънкласните дейности** (когато има такива), които карат младежите да се чувстват по-активни, ангажирани със собствения си живот, вдъхва им вяра в техните собствени способности
- **създаването на приятелства с други деца**, които им дават чувство на близост и принадлежност
- **курсовете за придобиване на професионални умения**, но ако те наистина дадат възможност на младежите да си намерят работа (т.е. да отговарят на търсенето на пазара на труда и да осигуряват нужното ниво на владеене на изучавания занаят)

Престоят във ВУИ

Участващите в изследването млади хора виждат като **НЕГАТИВНИ** следните аспекти от престоя си във ВУИ:

- **конфликтите между децата**, които ги лишават от усещане за сигурност и сериозно затрудняват премахването на проявите на насилие от поведенческия репертоар на настанените във ВУИ младежи.
- **отделянето от семейството и познатата среда**, които възпрепятстват връзката и отношенията с близките им
- **липсата на дейности, в които да се включват** (когато няма извънкласни дейности) кара децата да се чувстват допълнително ограничени – към пространствената изолация се добавя и ограничаване във възможностите за занимания и развитие
- **затворения режим**, който ги лишава от възможности за контакти с външния свят
- **условията на живот**, за които децата нямат особени изисквания, но мечтаят за повече уют в жизнените им пространства и приветливост в класните стаи.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

Ключови елементи за постигане на ефективност в превенцията на повторни прояви на насилие

Ефективните начини за борба с повторните прояви на насилие при младежите изискват **ДОБРЕ СТРУКТУРИРАНА** и **КООРДИНИРАНА** ефикасна система, която да бъде:

ГЪВКАВА

Активна

Диагностицира точно

Реагира бързо

Ползва

информационна база

данни

БОГАТА НА

ИНСТРУМЕНТИ –

разполага с много услуги,

които могат да бъдат

допълнително

индивидуализирани,

спрямо нуждите на детето

Насочена към **ДЕТЕТО С**

АГРЕСИВНО

ПОВЕДЕНИЕ И **ВСИЧКИ**

ВАЖНИ ЕЛЕМЕНТИ ОТ

НЕГОВАТА СРЕДА –

семейство, училище,

приятели

Ефективност на резидентните услуги за прекратяването на прояви на насилие у настанените там деца

Изследването показва, че **ефективността на ВУИ** за прекратяването на последващи прояви на насилие у децата, настанени там **е НИСКА**, защото:

- Не се работи целенасочено за справяне с проявите на насилие и/или общественоопасно поведение
- Не се използват адекватни средства за работа с младежите за прекратяване на проявите им на насилие
- Няма целенасочени усилия за формирането на личностни и социални умения
- Не се работи със средата, в която младежите ще се върнат след напускането на ВУИ
- Липсва работа с децата по подготовката им за независим живот и подкрепа за тях след напускането на ВУИ

Благодаря за вниманието!

